

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПЕРЕДБАЧЕННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Титаренко І.О.

кандидат педагогічних наук, доцент, Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»

Олійник Ю. Г.

магістрант факультету соціології та права

Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»

В центрі уваги дослідження опиняється методологія передбачення та її можливість застосування в практиці соціальної роботи. Стаття містить детальний аналіз найактуальніших визначень поняття «передбачення», а також наведено декілька особливостей використання методик передбачення майбутнього, які саме зародилися та знаходяться на стадії становлення та розвитку в практиці соціальної роботи.

В центре внимания исследования оказывается методология предвидения и ее применение в практике социальной работы. Статья содержит подробный анализ актуальных определений понятия «предвидение», а также приведены несколько особенностей использования методик предсказания будущего, что появились и находятся на стадии становления и развития в практике социальной работы.

The focus of research finds prediction methodology and its applicability in practice of social work. Article contains a detailed analysis of the most important definitions of prediction and shows several features using methods predicting the future are in the process of formation and development in the practice of social work.

Актуальність дослідження. Методологія передбачення в соціальній роботі постійно перебувають у процесі розвитку та вдосконалення. На сьогодні існують різні описи змісту, структури, класифікації, оцінки її компонентів. Соціальна робота, як наука все ще перебуває на стадії еволюційного формування, тому так важливо, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства головною складовою системи передбачення майбутнього є надання соціальної допомоги. Розвиток державної системи соціальної допомоги передбачає формування моделей, підходів, методів та технологій соціальної допомоги, що ґрунтуються на підходах та методах передбачення. Найактуальніші методологічні проблеми соціальної роботи стосуються організації її на такому рівні, який забезпечував би максимальну її результативність, а також забезпечив би критеріїв її ефективності з мінімальними витратами.

Мета дослідження. Сформулювати уявлення про методологію передбачення в соціальній роботі та визначити сутність та шляхи її оптимізації.

Теоретико-методологічна база дослідження. Становлення і виникнення методології передбачення в галузі соціальної допомоги та професіоналізації галузі звертаються вітчизняні науковці та закордонні фахівці. Теоретико-методологічне підґрунтя нашого дослідження становлять сучасні праці Т.Семігіної, Ж.Тоценка, І.Величко, Б.Сівірінова, О.Холостової, В.Полтавця, А.Капської, М.Лукашевича, Н.Панкратової, М.Згуровського та багатьох інших.

Виклад статті. Соціальна робота, як професія зародилася наприкінці XIX на початку XX століття. Стрімкий ріст урбанізованих міст та збільшення індустріально - орієнтованого суспільства США та Європи призвів до виникнення в суспільстві маргінальних прошарків населення. Таким чином, в науковій спільноті виникла думка, що суспільство хворе, і його варто лікувати не традиційними методами, а спираючись на методику благочинності та милосердя. Найбільше в сфері благочинності встигла американка Мері Річмонд, яка в своїй книзі "Дружній візит до бідняків: керівництво для тих, хто працює у благодійних організаціях" [6] описала науково – обґрунтовані методи соціальної роботи. Найбільш успішним в теорії соціальної роботи був метод індивідуальної роботи («case - work»). Саме М.Річмонд звернула увагу на те, що здійснювати опосередковану дію варто не лише на людину, яка потребує допомоги, але й на зміну соціального оточення, що негативно впливає та «заражає» людину бідністю та злиднями.

Також варто відмітити, що саме М.Річмонд у 1898 році була засновницею першої школи прикладної філантропії в США, що зараз називається факультет соціальної роботи в Колумбійському університеті. Саме цю дослідницю можна назвати «матір'ю» соціальної роботи.

В Україні також можна виділити авторів, котрих можна вважати фундаторами соціальної роботи. Першу спробу систематизувати знання з теорії та практики соціальної роботи зробив професор Полтавець Володимир Іванович у своїй збірці «Соціальна робота в Україні: перші кроки»[10]. В своїй збірці Полтавець В.І. проаналізував та використав закордонний досвід соціальної роботи своїх колег із Великої Британії, Канади, Словенії, Німеччини, Польщі. Чималий внесок в теорію соціальної роботи також внесла українська професор Київського національного педагогічного Університету ім. Драгоманова Капська А.Й. Варто також відмітити Лукашевича Миколу Павловича та Миговича Івана Івановича та їхній навчальний посібник «Теорія і методи соціальної роботи» для студентів соціальних спеціальностей. Автори проаналізували основні сучасні теорії соціальної роботи та розкрили сутність адаптивно-розвиваючої теорії соціальної роботи. Саме вони описали систему методичного забезпечення реалізації теоретичних надбань у практичній діяльності соціальних працівників.

В будь – якій науковій та практичній діяльності існує сукупність прийомів та засобів, за допомогою яких проводиться реалізація поставлених перед соціальною роботою задач. Мова йде про сукупність методів, що складають собою методологію соціальної роботи. Методологія соціальної роботи як наука про методи виникає з появою перших усвідомлених уявлень про найраціональніші способи надання соціальної допомоги, ефективність яких була підтверджена практикою їх неодноразового використання.

Метод - від грецького «*methodos*» — шлях дослідження, спосіб досягнення будь – якої поставленої цілі, вирішення конкретної задачі. Метод, за проф. Зайнишевим, виступає, як сукупність підходів, прийомів, операцій практичного та теоретичного характеру [14, 74]. Проте в науковій літературі існує чимало визначень методів соціальної роботи, але найповніше суть соціальної роботи розкриває таке визначення: “сукупність прийомів, способів діяльності суб’єктів соціальної роботи, які використовують для розв’язання соціальних проблем клієнтів, стимулювання розвитку їхніх власних сил, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації” [2, 259–260].

Благополуччя суспільства являє собою благополуччя всіх його членів. Соціальні й психологічні проблеми, що виникають у процесі людського буття в сучасному складно структурованому суспільстві, не можуть бути вирішені тільки на основі самопомоги, ці проблеми повинні вирішувати спеціально підготовлені професіонали.

Соціальна робота, як практична діяльність реалізується через взаємодію соціального працівника з індивідом або якоюсь спільністю людей, які називаються клієнтом або групою клієнтів. Клієнт соціальної роботи - індивід, група людей, сім’я, громада, які не можуть самостійно подолати свої проблеми, вийти з життєвої кризи, функціонувати самостійно і тому потребують допомоги фахових соціальних працівників, є адресатами соціальної роботи [2, 142]. Таким чином, клієнтами соціальних працівників можуть бути: окрема людина; родина; група; співтовариство людей або організація.

Функції соціальної роботи багато в чому пов’язані з наданням різноманітної соціальної, психологічної й педагогічної допомоги в будь-яких обставинах, де вона тільки може знадобитися. Сюди відносяться: різні кризові ситуації; корекція соціальних девіацій; сімейні проблеми й багато чого іншого. У кожній ситуації, де потрібна допомога, соціального працівника цікавить актуальна або потенційна проблема індивіда.

Очевидно, що основні завдання соціального працівника в процесі надання допомоги безпосередньо визначаються необхідністю організувати й структурувати взаємодію із клієнтом таким чином, щоб досягти взаємопогоджуваних цілей і ефективних результатів соціальної допомоги. Одним із таких способів є організація роботи соціального працівника із клієнтом для вирішення життєво складних ситуацій. Тобто ефективною формою роботи з клієнтом по вирішенню його особистісних проблем стане консультування, в план якого в першу чергу стане розробка прогнозу.

Ефективність соціальної роботи – багатопланове явище зміст і технологія якого багато в чому залежить від того, з позиції якої науки і з якою конкретною науково-практичною метою розглядається соціальна робота. Існує два погляди на ефективність соціальної роботи. Перший пов’язаний з оцінкою співвідношення досягнутих результатів (ефектів) і витрат, пов’язаних із забезпеченням цих результатів. Інший підхід - оцінка ефективності соціальної роботи. Тут мають значення думки, судження, умовиводи, висловлювання про суб’єкта, який проводить оцінку ефективності соціальної роботи.

Таким чином ефективність соціальної роботи можна розглядати як сукупність упорядкованих, органічно пов’язаних характеристик і процедур, що дозволяють адекватно оцінити стан соціальної роботи і виявити резерви її розвитку.

У літературі здавна склалося багато понять, що позначають різні відтінки суджень про майбутнє: пророцтво, прорікання, передбачення, й т.д. Серед науковців велися палкі суперечки з питання права на існування терміну «передбачення», адже можливість дати оцінку передбачувальному дослідженню дається лише по закінченні того часу, на який було розраховане дане передбачення.

Серед дослідників цього питання були такі вчені, як Воронкова В.Г. [8], Бестужев-Лада І.В. [1], Панкратова Н.Д. [20] та ін. В соціальній роботі технології соціального прогнозування розглядалися у працях таких науковців, як Холостова Е.І. [13], Тюпль Л.Т. [11], Т. Семигіна [2], та інші.

Виклики та загрози, які виникають у сучасному суспільстві, зумовлюють необхідність передбачення на об’єктивних засадах хоча б приблизних сценаріїв того, що відбудеться. Методи передбачення, що застосовуються в соціальній роботі належать до кількісного прогнозування, і застосовують їх для приблизного «визначення» майбутньої «поведінки» деякої змінної величини або системи взаємопов’язаних змінних величин на заздалегідь визначеному часовому інтервалі.

Методи передбачення – це можливість репрезентувати майбутнє, яке не можна інтерпретувати як звичайне продовження минулого, тому що це майбутнє набуватиме принципово інших форм та структур. Термін застосував ще наприкінці 50-х років Гастон Бергер (Gaston Berger) у відомому

журналі «Два світи», але формування підходу до передбачення як окремої, самостійної проблеми відбулося лише на початку 90-х років ХХст [4].

Тема конкретизації поняття соціального передбачення, визначення різних його форм і розмежування з іншими близькими поняттями досить актуальна, тому що термін передбачення завжди мав безліч визначень і часто змішувався з іншими близькими йому поняттями, такими, наприклад, як прогнозування, передчуття, пророкування та ін..

Якщо ми проведемо дослідження поняття «соціальне передбачення» і позначимо основні підходи до нього, в тому числі і його співвідношення з іншими близькими поняттями, то побачимо, що у різних авторів зустрічаються різні варіанти визначення цього поняття.

Проаналізувавши перше визначення І.В.Бестужева-Лади, виявилось, що соціальне передбачення це "визначення явищ природи і суспільства, що відносяться до майбутнього або невідомих в теперішній момент даних, але піддаються виявленню. Є по суті інформаційним (описово - пізнавальним) аспектом випереджаючого відображення як іманентного властивості вищих форм матерії.» [1,165].

Ж.Т. Тощенко вважає, що соціальне передбачення являє собою просту форму «випереджаючого відображення дійсності», спрямованої на визначення суспільних явищ, «що відносяться до майбутнього або невідомих на теперішній момент даних, але піддаються виявленню» [15, 104].

Ще більш стримана у визначенні соціального передбачення І.А. Величко, констатує, що знання майбутнього, представлене у вигляді образу, візуального, звукового, іноді - запаху, відчуття тепла, світла і т. п., називається передбаченням [3, 50].

Сівірінов Б.С., розкриває у своїй роботі «феномен соціальної перспективи» в сучасній соціології, дає нові методологічні підстави соціального прогнозу і управління, вважаючи її «основою соціального передбачення». Його точка зору збігається з точкою зору Величко І.А.. Соціальна перспектива, є не просто сума соціальних об'єктів, представлених в образах свідомості, а загальна динамічна єдність об'єктів і явищ світу, це «бачення», яке передбачає наявність «наглядача» суб'єкта [9, 237].

За визначенням Міжнародної ради наукових спілок (ICSU), соціальне передбачення – це інструмент стратегічного планування, який все частіше використовується урядами, організаціями, компаніями, щоб побачити і усвідомити своє місце, свою роль у невизначеному майбутньому [19].

Соціальне передбачення за визначенням професора В.Г. Воронкової являє собою процес вироблення вірогіднісного судження про стан будь- якого явища або процесу в майбутньому. Будучи однією з форм наукового передбачення в соціальній сфері, економічній або політичній, прогнозування перебуває у взаємозв'язку з: цілепокладанням, плануванням, програмуванням, проектуванням, управлінням [8, 66-67].

Федулова Л.І. пропонує замінити передбачення словом форсайт. «Форсайт» (Foresight) – термін запропонований британцями, означає «передбачення», або «погляд у майбутнє».[16, 108-109] Взагалі існує декілька визначень «форсайту», зокрема варто відзначити визначення Бена Мартіна: «Форсайт – систематичні спроби заглянути в довгострокове майбутнє розвитку науки, технології, економіки і суспільства з метою визначити стратегічні галузі наукових досліджень та появу базових технологій , від застосування яких можна очікувати найбільші економічні та соціальні вигоди» [18].

Європейський Союз пропонує своє визначення: «Форсайт – це процес активного пізнання майбутнього та створення бачення середньострокової і довгострокової перспективи, націлений на прийняття актуальних рішень і мобілізацію об'єднаних зусиль.» [17].

Таким чином, прослідкувавши витоки та походження терміну передбачення можна зробити висновок, що соціальне передбачення це передбачення тенденцій перспектив можливого розвитку соціальних систем, об'єктів суспільних явищ, процесів

На сьогоднішній день питання передбачення в соціальній роботі набуває ще більших масштабів. Необхідною умовою для визначення шляхів оптимізації соціального передбачення в соціальній роботі є розгляд існуючих методів і видів прогнозування.

Передбачення, як дослідження із широким охопленням об'єктів аналізу, опирається на безліч методів. В сучасних умовах налічується більше 200 методів передбачення. [11,240]. Серед безлічі методів соціального передбачення варто виділити три взаємодоповнюючих джерела інформації , що дають змогу дізнатися про майбутнє.

По-перше, для отримання інформації про соціальне явище чи стан варто оцінити перспектив розвитку, майбутнього стану передбачуваного явища на основі досвіду, найчастіше за допомогою аналогії з досить добре відомими подібними явищами й процесами.

По-друге, дані явища повинні мати умовне продовження в майбутньому (екстраполяція) тенденцій, закономірності розвитку яких колись і тепер досить добре відомі.

По-третє, модель майбутнього стану того або іншого явища, процесу, побудована згідно очікуваним або бажаним змінам ряду умов, перспективи розвитку яких досить добре відомі [2, 76].

Сучасний рівень соціальних досліджень дозволяє одержати достатньо достовірне знання про майбутнє і вивести соціальне передбачення із сфери утопії у сферу науки.

Вироблення передбачення досягається завдяки розробці умовних передбачень двох типів: пошукового та нормативного. Пошукове передбачення здійснюється на основі визначення можливих станів явища в майбутньому. Мається на увазі умовне продовження в майбутньому тенденцій розвитку досліджуваного явища, при умові їх збереження. При цьому необхідне абстрагування від можливих змін, завдяки яким можуть радикально змінитися події в майбутньому. Тобто, такий прогноз відображає найімовірніші тенденції розвитку досліджуваних явищ чи процесів в майбутньому, за умови збереження існуючих тенденцій.

Проте, для реалізації соціального передбачення на практиці недостатньо використання тільки пошукових прогнозів, адже суспільство – це динамічний організм, що постійно змінюється та розвивається. Так як це організм, на нього можна впливати за допомогою формування норм, ідеалів, цінностей. Тому варто виділити нормативне передбачення, що розширює уявлення про дослідження соціальних явищ та процесів.

Нормативне передбачення здійснюється завдяки визначенню шляхів і строків досягнення можливих станів явища, прийнятих за мету. Мається на увазі передбачення досягнення бажаних станів на основі заздалегідь заданих норм, ідеалів, стимулів, цілей. Тобто таке передбачення відображає можливі шляхи досягнення бажаного [2, 69].

Серед видів і технологій соціального передбачення виділяють: прогноз рівня життя і зайнятості населення, прогноз пенсійного забезпечення, прогноз економічної безпеки (бідність, безробіття), прогноз ування екологічних процесів та інше.

Передбачення є необхідною складовою частиною вирішення проблем клієнта. Але так як клієнти соціальної роботи відрізняються за своїми характеристиками і особливостями підхід до них повинен бути індивідуальним. Існують різні проблемні ситуації, в залежності від цього доцільно виділити групи прогнозів в соціальній роботі. Якщо розглядати ситуацію, яка потребує швидкого реагування та прийняття рішення з боку соціального працівника для швидкої і ефективної допомоги клієнту, то доречним в такій ситуації буде застосування термінового передбачення. Необхідність у такому виді прогнозу мають ті групи, життя яких підлягає загрозі, і нехтування з прийняттям рішення може занадто ускладнити ситуацію. Складання термінового передбачення, який охоплює короткий проміжок часу, може відбуватися під час первинного консультування. На основі прогнозу робляться подальші розрахунки та план дій.

Серед проблем клієнтів трапляються випадки, коли не можна одразу оцінити всю ситуацію і зробити подальше точне передбачення, для цього, на нашу думку, доречним стане складання поетапного прогнозу. Суть його повинна заключатися у тому, що для подальшої роботи з клієнтом необхідно визначити всі аспекти і сторони проблеми. Якщо якась сторона не буде врахована, то робота стане не ефективною. Для цього при первинному консультуванні необхідно провести діагностику, за результатами якої визначаються подальші дії та поступовість складання прогнозу. Тобто з роз'ясненням ситуації можна отримати більш достовірне передбачення. Кожного разу, при діагностиці і вивченні особливостей проблеми клієнта можна точніше розробляти передбачення та подальший план. Проблема клієнта має різні кути зору, тому соціальний працівник повинен впевнитися у розумінні проблеми, а вже на основі отриманих результатів складати передбачення.

Передбачення, як технологія соціальної роботи має важливе значення і в менеджменті соціальної роботи, адже за допомогою нього можна проводити дослідження соціальної системи з метою передбачення ефективності форм, методів, підходів, проектування і програмування соціальної роботи з окремим клієнтом на рівні індивідуальної роботи, групою, спільнотою, громадою на мезорівні, діяльності соціальних служб, організацій і установ на макрорівні соціальної роботи.

Соціальне передбачення в організації реалізується не тільки на площині горизонтальних відносин «соціальний працівник – клієнт», а й між вертикальними структурними зв'язками, організовуючи відносини «менеджер соціальної роботи – соціальний працівник». На основі аналізу життєвих труднощів клієнтів та узагальненню отриманих результатів від допомоги, соціальний працівник передає інформацію менеджеру соціальної роботи для підведення підсумків і передбачення подальшої діяльності організації. Отже, соціальне передбачення є необхідною складовою частиною, як в роботі з відповідним клієнтом, так і в організації Управління соціальною роботою.

Таким чином, аналіз проблеми оптимізації соціального передбачення в соціальній роботі дає підстави стверджувати, що процес передбачення необхідний на всіх рівнях організації управління соціальною роботою.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене варто наголосити на наступному. В сучасному світі соціальна робота визнається як професійний вид діяльності, орієнтований на широкий спектр соціальної допомоги для різних верств населення. Про соціальну допомогу, її поступове становлення на громадських та державних засадах, неформалізованому та формалізованому рівнях, в неінституалізованих та інституалізованих формах згадується з давніх часів. Проте

нововведення та вдосконалення соціальної роботи відбуваються кожного дня, що зумовлене стрімким розвитком суспільства, яке не стоїть на місці, а динамічно розвивається.

До інноваційних методик, що застосовуються в соціальній роботі відноситься методологія передбачення, що успішно використовується на практиці в соціальній роботі не лише в площині відносин «соціальний працівник - клієнт», але і формує новий напрямок, який отримав назву «менеджер соціальної роботи – соціальний працівник».

Все це потребує відповідної кваліфікованої допомоги, вимагає вищого рівня знань, вмінь, спеціальних методів і технологій, якими повинен володіти соціальний працівник як представник сучасної професії. Сучасний соціальний працівник має справу з все більш складними моральними та психологічними проблемами, які йому належить вирішувати за допомогою методології передбачення. Отже, важливим є усвідомлення, що в сучасному соціальному просторі наповненому проблемами різних верств населення роль фахівця з соціальної роботи є важливою.

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши усі основні поняття можна зробити висновок, що методологія передбачення являє собою дійсно ефективну складову в практиці та організації соціальної роботи.

Література:

1. Бестужев-Лада И.В. Социальное прогнозирование [Курс лекций] / И.В. Бестужев – Лада. - М.: Педагогическое общество России, 2002. – 392 с.
2. Бойко А.М. Соціальна робота в 3-х частинах [Ч.2] Теорії та методи соціальної роботи / А.М. Бойко, Н.Б. Бондаренко, О.С. Брижовата, В.В. Бурлака, І.М. Грига, Н.В. Кабаченко, О.П. Лисенко, О.М. Савчук, Т.В. Семігіна; [Нац. Ун-т "Києво-Могилян. акад.", Шк. соц. роботи ім. В.І.Полтавця.] - К.: Вид. дім "Києво-Могилян. акад.", 2004. - 226 с.
3. Величко И.А. "Пророчество как особый способ предвосхищения социального будущего": автореф. дис. на соискание уч. степени кандидата философ. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Ирина Александровна Величко. – М., 1998. – 18 с.
4. Згуровский М. Видение будущего – удел победителей / Зеркало недели. №25, 2001.
5. [ел. ресУрс] <http://www.zn.ua/newspaper/articles/24963#article>
6. Колков В. В. Основоположники социальной работы за рубежом. Мэри Элен Ричмонд (1861-1928) // Рос. энцикл. соц. работы: В 2 т. — М., 1997.
7. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. і випр.— К.: МАУП, 2003. — 168 с.
8. Планування та прогнозування в умовах ринку. – Навч. посібник / Під ред. д.ф.н. проф. В.Г. Воронкової. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 608с.
9. Сивирин Б.С. Феномен социальной перспективы в современной социологии. Методологические основания социального прогноза и Управления: автореф. дис. д-ра социол. наук: спец. 22.00.01 «Теория, методология и история социологии» / Борис Сергеевич Сивирин. – М., 2005. с. 23.
10. Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під редакцією В. Полтавця. – К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 236 с.
11. Соціальна робота. Теорія і практика: навч. посіб. / Л.Т. Тютя, І.Б. Іванова; Відкритий міжнар. Ун-т розв. людини "Україна". - 2-ге вид., переробл. і доповн. — К.: Знання, 2008. — 574 с.
12. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. проф. А.Й. Капської. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 352 с.
13. Теория социальной работы: учебник / Под. ред. проф. Е. И. Холостовой. - М.: Юрист, 2001. - 334 с.
14. Технология социальной работы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. И.Г. Зайнышева. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. - 240 с.
15. Тощенко Ж.Т. Социология. Общий курс: [учебное пособие для вузов.] – М.: Прометей. Юрайт, 1998, с.407.
16. Федулова Л.І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 106–119.
17. A Practical Guide to Regional Foresight European Communities, 2001.
18. Ben R. Martin. Technology foresight in a rapidly globalizing / International Practice in Technology Foresight. – Vienna: UNIDO. – 2002.- p. 14
19. ICSU Foresight Analysis [електронний ресУрс]. Режим доступу: [ел.ресурс] http://www.icsu.org/1_icsuinscience/PDF/ICSU_Foresight_summary.pdf
20. Zgurovsky M.Z., Pankratova N.D. System analysis: Theory and Applications. Springer. – 2007. – 475p.